

De Braziliaanse kunst van vandaag

In de kunstwereld neemt tegenwoordig Brazilië een aanzienlijke plaats in. Het herbergt te São Paulo om de twee jaar een van de voornaamste internationale manifestaties van moderne kunst. De nieuwe architectuur van het land heeft een grote roep en er is een modern museumwezen ontstaan. Utrecht heeft, naar bekend, met een instituut van de universiteit een speciale belangstelling voor Zuid-Amerika, een belangstelling die het museum van de stad, het Centraal Museum, deelt, zoals in de loop der jaren uit enige exposities is gebleken. En thans dan — het werd reeds bericht — is er in dit museum een tentoonstelling van de moderne Braziliaanse kunst. Van de actuele Braziliaanse kunst, zo kan er nog van worden toegevoegd, want vrijwel alle kunstenaars, ook de ouderen, zijn met

spoken. Zijn epische expressionisme is intussen, als dat van de Mexicanen, van een nieuwe en zeer persoonlijke aard. Het recente werk, dat men thans van Portinari te Utrecht ziet, toont dat zijn evolutie nog steeds voortgaat. Hij was vroeger een meester met gebroken kleuren. De laatste jaren, zo blijkt hier, is hij een kolonist met sterke kleuren geworden. Blauw, geel, rood. Er is een detail van een nieuwe wandschildering — een specialiteit van Portinari, evenals van de moderne Mexicanen — en er zijn figuurstukken met Indianen, zoals een danseres en een vrijbuiters in nog onontgonnen gebieden. Een werk met de kleur, gespannen met de sterk gebouwde vorm. Een berglandschap is er ook, in een structuur van kleurvakjes. Een verken-

eelste emoties. De gradaties tussen slagen en falen zijn bij deze kunst gering, veel geringer dan bij de figuratieve kunst, waarbij de kunstenaar voor zijn inspiratie in gegeven motieven een houvast vindt. De enige middenweg tussen slagen en falen is bij de abstracte kunst eigenlijk het decoratieve paneel of het exemplaar van een nieuwe ornamentiek. Meer dan elders houden zich in Brazilië schilders bezig met werk van typisch geometrisch abstracte aard. Er is zelfs zo iets als een school op dit gebied, Mondriaan, Van Doesburg, De Stijl in het algemeen, ook het Russische suprematisme van Malewitsj en Pevsners constructivisme kregen er opmerkelijk veel invloed. Niet zelden is de navolging, zij het met variaties, van De Stijl al te direct. Het resultaat zijn dan voorbeelden van een moderne decoratieve stijl. Daarnaast kwam een lineaire, abstracte stijl tot ontwikkeling, die heel wat origineler is. Er ontstaan hierin geavanceerde artistieke „projectiekeningen“ in kleur, waarvan de betekenis evenwel ook tot het decoratieve niveau beperkt blijft. Passer, linaal en driehoek worden intussen met smaak en ook inventief gehanteerd. Ivan Serpa en Maria Ribeiro vallen in dit verband te noemen. Ongetwijfeld valt deze geometrisch abstracte kunst in verband te brengen met de opkomst van de nieuwe architectuur in Brazilië en worden er het gevoel voor ruimtewerking en ritmische structuur mee ontwikkeld.

Sterk treft het verschil tussen deze schilders en de eerste modernisten van Brazilië die fervent een authentieke Braziliaanse kunst nastreven. De aanhangers van de bedoelde geometrisch abstracte opvat-

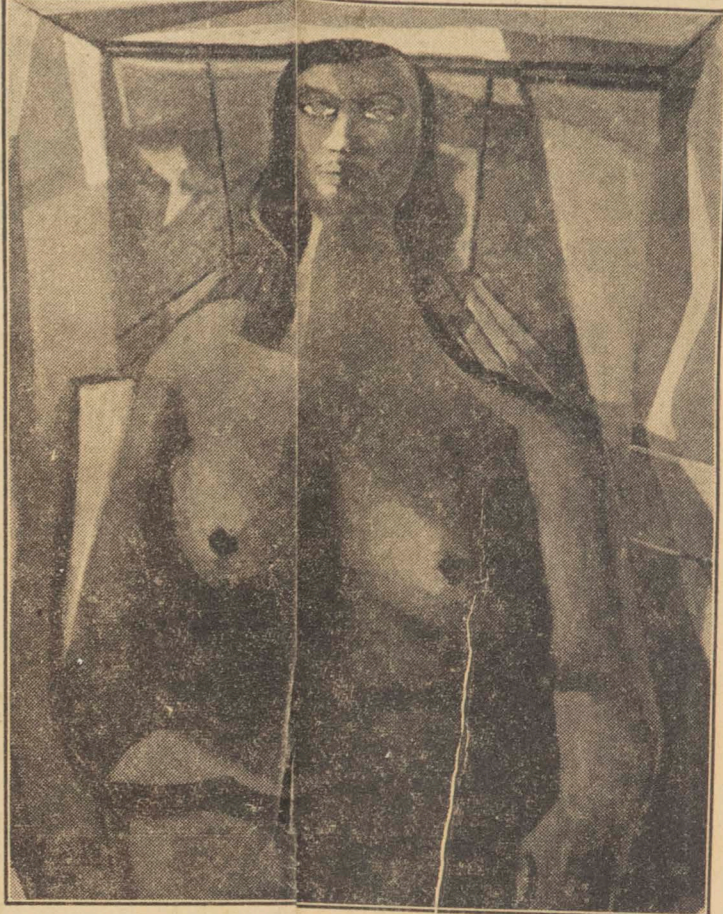
ting zijn daarentegen verrijnde estheten in een typisch internationale zin. Er ontstond in de recente jaren evenwel ook een vrij impulsieve abstracte kunst in Brazilië. Teresa Nicolau, wier picturale makelij de aandacht trekt, valt bijvoorbeeld te noemen. Zij lijkt in de verte verwant aan de bekende Portugese schilders Vieira da Silva. In het abstracte expressionisme van Ione Saldanha ontmoet men weer iets van de felheid en spanning die de eerste modernisten bij hun streven naar een authentieke Braziliaanse kunst drijven. Paulo Becker zoekt het in de actuele trant, die vooral op de werking van de textuur van het verpoppervlak berust. En Manabu Mabe zoekt het fascinerende beeldende teken met een natuurlijk beweging. Zijn kunst was een van de voornaamste verrassingen op de eerste Biennale van Parijs, vorige herfst. Als Japanner ligt hem de abstracte kalligrafie op een volkomen natuurlijke wijze. Zwarte, bewegelijke tekens schrijft hij breed en met een direct navoelbare spanning op een fond van persoonlijk gevonden kleuren, bijvoorbeeld een intens rood waarmee we een van zijn grootste werken de beste compositie op het oog hebben, die de titel „Vredesfeest“ draagt. Het vlak krijgt bij deze schilder — met Portinari de sterkste en persoonlijkste kunstenaar van de expositie, zoals we al zeiden — een trefende ruimtelijke werking en het penseelschrift van de tekens is expressief, geeft deze dynamische tekens een magische zeggingskracht.

AANTREKKELIJKE WERKJES zonder enige pretentie zijn er dan voorts nog van Elisa da Silveira, geavanceerde volkskunst in de trant

van de zondagsschilder. Speelse, humoristische, anekdotische tafereeltjes met een silhouetachtige vormen-taal en een tintelende kleurigheid. Plezierig werk om er een wijle naar te kijken. Grafiek en sculptuur worden in de tuinzal geëxposeerd, waarmee nog eens duidelijk blijkt dat moderne kunst zeer afhankelijk is van de ruimte waarin en de wijze waarop zij wordt gepresenteerd. Hoewel er overal veel zorg aan de inrichting der zalen is besteed, likte deze in oude museumzalen veel minder dan in de ruime, strakke tuinzal. Met de beeldhouwkunst staat men intussen in Brazilië nog aan het begin. De grafiek daarentegen kwam er opmerkelijk tot ontplooiing, zoals trouwens al meermalen is gebleken. Een wel zeer persoonlijk talent is Fayga Ostrower, over wier kleurenhoutsneden in een abstracte stijl we naar aanleiding van een speciale expositie in Amsterdam al eens hebben uitgesproken. Men ziet hier enige mooie bladen van haar, geraffineerd van kleur en origineel van compositie. Boeiend is ook bij dit herzien de vroege expressionistische grafiek van Lasar Segall. Opgemerkt kan nog worden, dat het aangeboren talent voor de grafiek voor de houtsnede speciaal, van Oost-Europeanen, zoals Segall en Fayga Ostrower, van duidelijke betekenis is geweest voor de opbloei van de grafiek in Brazilië. Tot de sterkste krachten op dit gebied valt dan nog te rekenen Marcelo Grassmann.

Een levendige afwisseling aan het geheel geeft nog de volkskunst, voornamelijk afkomstig uit de collectie van mevrouw S. de Clercq-Westerhout. Het interessantst zijn de objecten van de oorspronkelijke bewoners, van de Indianen, die thans nog

hoofdzakelijk in de staat Matrosso en in het Amazonegebied. Een steeds sinkende volker, die oeroude tradities nog handwist te houden met primitieve raam- en klei gemodelleerde voorwerpen (vaak cultusobjecten) en objecten van fraaie, kleurige ivoeren. Men kan er nog iets in vinden van het levendige en gisoondeerde, dat een grondtrek is de

werk van de laatste jaren vertegenwoordigd. Het gloednieuwe museum voor moderne kunst te Rio de Janeiro — van welks gebouw men in de catalogus fraaie foto's ziet — heeft deze tentoonstelling bijeengebracht. Voor ons land en ook voor Europa is een dergelijke expositie iets nieuws, al geldt dit niet voor alle onderdelen. Portinari, Di Cavalcanti en Lasar Segall zijn voor de Europese kunstliefhebbers geen onbekenden. Van de laatste kunstenaar werd nog onlangs een overzichtstentoonstelling te Amsterdam gehouden. Een aantal van de abstracte schilders van het land heeft men in het Stedelijk Museum van de hoofdstad eveneens al eens kunnen zien. Brazilië pleegt ook deel te nemen aan de Venetiaanse Biennale, waardoor diverse facetten van de kunst van het land nader bekend raakten. Een overzicht als thans wordt geboden, een overzicht dat de huidige stand van zaken in de Braziliaanse kunstbeoefening in beeld brengt, is evenwel een novum.

PORTINARI: De vrijbuiters of vogelvrij verklaarde (1958)

HET schuchtere begin van de 20ste eeuwse kunst in Brazilië kan in 1922 worden gedateerd. Er kwam toen een stroming op van kunstenaars die zich wilden losmaken van de geijkte academische opvattingen van Europa met leuzen als: „terug naar de natuur, indien mogelijk naar de Indiaan“. Segall, de Russische kunstenaar, die in Duitsland deel uitmaakte van de expressionistische beweging, vestigde zich in 1923 in het land en in de volgende jaren kregen de nieuwe Europese stromingen in de kunst meer en meer vat op Braziliaanse schilders, zoals Em. di Cavalcanti, vervolgens op Candido Portinari (geboren in 1903), die in de jaren '30 tot sterke ontplooiing kwam als expressionist met een krachtige eigen stijl. De tentoonstelling opendans ook terecht met een aantal recente werken van deze schilder, die nog steeds als de topfiguur van de Braziliaanse kunst valt te beschouwen.

ningstocht naar de abstracte kunst dit laatste. In de geladenheid van de figuurstukken treft een tragisch levensbeseft, tot uitdrukking gebracht met een heftig en vermetel temperament en een onverbijdelijke waarheidszin. Een boeiende groep werken, de beste van de expositie met die van de nieuwe ster der Braziliaanse kunst, de abstracte schilder Manabu Mabe, een Japanner van geboorte. Of Portinari met deze schilderijen uit 1958 zijn werk uit voorgaande periodes heeft overtroffen, mag betwijfeld worden, maar in elk geval toont dit zaaltje, dat bij niet bij het eenmaal bereikte blijft staan en nieuwe mogelijkheden op een fascinerende wijze zoekt met het koloriet.

Di Cavalcanti, geboren in 1897, is een veelzijdige kunstenaar, schrijver, criticus, dichter ook. Van hem is er maar één doek op de expositie, hoewel er twee in de catalogus vermeld staan. Vond men bij het inrichten van de expositie de visie op het naakt van deze schilder wat te brutaal? Niet voldoende leert men hem thans kennen, al krijgt men een idee van zijn krachtige, doch wel wat geforceerde trant. Tussen werk van een paar andere schilders met volkse thema's, dat in stijl ook aan volkskunst verwant is, vindt men dan voorts in het begin van de expositie abstracte composities in een zeer levendig koloriet van Inima de Paula, dat zekere invloeden van de moderne Parijse school toont. Aantrekkelijk werk, dat evenwel bij het ophanen wat verdwaald raakte tussen de zoetev genoemde schilderijen.

DE overige zalen bevatten alle abstracte kunst. Kennelijk werd deze in Brazilië met zijn nog zo jonge picturale cultuur niet aanvaard tegenwicht van een lange traditie ontbrak en ten dele kan dit ook als een voordeel worden beschouwd want men geeft zich zonder voorbehoud, zonder weifelingen, ja met frisse geestdrift aan het onderzoeken van de nieuwe mogelijkheden. Dit wil echter ook wegr niet zeggen, dat het allemaal zo verrukkelijk is wat men te zien krijgt. Maar welk land dat zijn kunst van het laatste uur laat zien, vermag daarmee steeds te overtuigen? De abstracte kunst, we hebben het meer gezegd, is nu eenmaal in die zin een hachelijke kunst, dat zij geheel en al berust op de intensiteit van de innerlijke spanningen van de kunstenaar, op zijn „allerindividu-

arte contemporânea